

GÖKALP'A İLİŞKİN YENİ NOTLAR

Prof. Dr. Cavit Orhan TÜTENGİL

*Bir Düzeltme — İki Mektup — Gökalp'ın Bir Manzumesi —
M. Zekeriya Bey'in Hatırladıkları — «Gökalp» Soyadını
Taşıyanlar — Ansiklopedi ve Sözlüklerde Ziya Gökalp —
Gökalp'ın Eserlerine Toplu Bir Bakış — Hangisi Doğru?
— Doğumunun 100. Yılında — Katılmadığımız Bir Toplantı*

Doğumunun 100. yıldönümü vesilesiyle Ziya Gökalp 1976 yılı boyunca değişik biçimlerde anılıyor. Törenler sürüp giderken yayınlar da birbirini izliyor. «İş ve Düşünce» dergisinin 158. sayısında başladığımız (1954), daha sonra «Sosyoloji Dergisi» nin 10-11. sayısında sürdürdüğümüz (1955/1956), bir kitabımıza adını da vermiş olan «**Ziya Gökalp Üzerine Notlar**»a bu yazımızla yenilerini eklemek istiyoruz.

Bir Düzeltme :

Fevziye Abdullah Tansel «**Ziya Gökalp Külliyyatı — I.**» in 308. sayfasında «Ali Kemal'e» adlı şiire yer verir, kitabının 371. sayfasında da bu şiire ilişkin bazı açıklamalarda bulunur. (1952). Ne var ki, kaynağı belirtilmeden öne sürülen «**Açık Söz**» gazetesinin tarihi gerçeğe uymadığı gibi, «Bu izahları veren»in de Enver Behnan Şapolyo olmadığı anlaşılmaktadır Bk. **Ziya Gökalp. İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi**, İstanbul 1943, s. 146. Gerçekten, Şapolyo'nun kitabında «Açık Söz» gazetesinin tarihiyle ilgili bir bilgi yoktur. Öte yandan, şiirin adı ile mısralardan birinin değişik yazılışı, Şapolyo'nun bu şiirin ilk yayın yerini ya da biçimin i gördüğünü kanıtlamaktadır.

Söz konusu manzumenin ilk defa Kastamonu'da yayımlanan

«**Açık Söz**» gazetesinin 20 Nisan 1337 (1921) tarih ve 164. sayısının birinci sayfasında «Bana Türk Değil Diyene» adıyla ve «Ziya Gök Alp Bey'in Yeni Bir Şiirleri» olarak okuyuculara sunulduğu görülür. Şiirle birlikte aynı gazetede yer alan açıklama Şevket Beysanoğlu'nun şu kitabındadır: **Şaki İbrahim Destanı ve Bir Kitapta Toplanmamış Şiirler**, İstanbul 1976, s. 148-149. Ne var ki, Beysanoğlu'nun yayınladığı metnin yalnız adı değişik göstermekte, mısralardan birinin farklı yazılışı gözden kaçmış bulunmaktadır. Ayrıca, gerek Tansel, gerek Beysanoğlu Şapolyo'nun «bu şiirden 10 beyti» yayınladığını söyleyerek tamamının daha fazla olduğu izlenimini vermektedirler. Zaten manzumenin bütünü bu kadardır.

«Açık Söz» gazetesinde ilk beytin yazılışı, kullanılan tırnak işaretleri bakımından «Güneş» dergisindekine (Sayı 2, s. 5, 15 Ocak 1927) çok yakındır:

«Ben Türküm!» diyorsun, «Sen Türk değilsin!»
«İslâmım!» diyorsun, «Değilsin İslâm!»

Ayrıca, ikinci dördlüğün üçüncü mısraı, «Açık Söz» ve Şapolyo yayınında, öteki yayınlardan farklı olarak şöyledir :

«Bu yüzden **bu kadar** felâket çektim»
Öteki yayınlarda bu mısraın, şu biçimde yer aldığı görülür :
«Bu yüzden bin türlü felâket çektim».

İki Mektup :

Ali Canip Yöntem'in T.B.M.M. Özel kâğıdına yazıp «Cavit Orhan Tütengil, Ziya Gökalp Lisesi Felsefe Öğretmeni, Diyarbakır» adresine gönderdikleri iki mektubu, taşıdıkları belge niteliği nedeniyle yayımlıyoruz:

« 14/X/1952

Azizim Cavid Bey,

Meclis'in tatili sebebiyle henüz İstanbul'da bulunuyordum. Ankara'ya gönderdiğiniz mektup dönüp dolaşmış, dün elime değdi. İşte cevabı:

İmza tenevvü olsun diye Genç Kalemler'de müstear adlar da kullanırdık. Meselâ: Celâl Sakıb. Bu nam ile benim ve Ziya'-

nın makalelerimiz vardır. Gökalp de böyleydi. Genç Kalemler'in 7 nci sayısında bu müstear ile çıkan manzume, benimdir. Nitekim 27 nci sayısına ilâve olarak basılan Cenk Türküsü de bana aittir. Ziya o zaman bazı Tefik Sedad, bazı Demirtaş müstearlarını kullanırdı. İlk defa, ben, onun Altın Destan unvanlı manzumesini Ziya Gökalp imzasiyle neşrettim. Her nedense Demirtaş unvanından —gençlik buya!— hoşlanmamıştım. İstanbul'a gelindikten sonra, Ziya, artık daimî olarak Gökalp'i benimsemi. Damadı Nüzhet Bey, manzumelerden onun ve benim olanları bir yazısında tasrih etmiştir.

Muhabbetlerimi arzederim».

Ali Canip Yöntem (1887-1967) ikinci cevabında şunları ya-

«

12/12/1952

Azizim Cavid Bey,

8 aralık tarihli mektubunuza cevap :

1. Genç Kalemler'in 20 inci sayısındaki Celâl Sâkib imzalı makale benimdir.

2. Nüzhet Beyin kitabının ismini şu dakikada hatırlamıyorum. Kitap İstanbul'daki Kütüphanemdedir. Ziya'nın damadı Nüzhet Bey, İstanbul Liselerinden birinde galiba Vefa Lisesinde Edebiyat Öğretmenidir. Hiç olmazsa İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü kanalıyla kendisini bulabilirsiniz. Nüzhet Bey Ziya'nın şiirlerini neşretmiş, bittabi bana ait olan manzumeyi, vaktiyle kayınbabasının işaretile olacak aralarına koymamıştır. Bu hususta benim ifadem bile kâfidir sanırım.

Selâm.

Bursa Milletvekili»

Gökalp'in Bir Manzumesi :

12 Mayıs 1975 tarihinde **Cumhuriyet** gazetesinde çıkan «Bir Din Dersi» adlı yazımızda Ziya Gökalp'in «Meşihat» başlıklı manzumesi bir bakıma «ilk» defa, yeni harflerle yayımlanıyordu. Konuya ilişkin açıklamamız şöyleydi: «Ziya Gökalp'in adı geçen manzumesi 1918 yılında yayımladığı «**Yeni Hayat**» adlı kitabında

yer alacakken sansür tarafından yasaklanmış, bu nedenle de basılı nüshalar «imha» edilmiştir. Türkiye'deki eski ve yeni yazı kitaplarda bulunmayan «Meşihat» adlı bu ilginç manzumeyi August Fischer'in 1922 yılında Leipzig'de yayımladığı «**Aus der religiösen Reformbewegung in der Türkei**» adlı kitabın 62. sayfasında yer alan özgün metninden, sayın Profesör Gotthard Jäschke'ye bize yolladığı fotokopi için teşekkürlerimizi sunarak, yeni harflere çeviriyoruz». Söz konusu manzumenin metni, adı geçen yazımızda olduğu gibi, Gotthard Jäschke'nin «**Sosyoloji Konferansları**»nın 13. Kitabında yer alan «Fındıkoğlu'ya [Şükran] Borcum» başlıklı makalesinde de görülebilir. Bk. A.g.k., İstanbul 1976, s. 6.

«Meşihatı» tam metin halinde üçüncü olarak yayımlayan Beysanoğlu, «Başkomutan vekili Enver Paşa'nın buyruğu üzerine» bu manzumenin kitaptan çıkarılışına kaynak gösterirken (s. 145), son kelimesini de «alış» olarak düzeltir. Bk. **Şaki İbrahim Destanı ve Bir Kitapta Toplanmamış Şiirler**, İstanbul 1976, s. 87.

Enver Paşa «sansür»ünün «**Yeni Hayat**»ın basılı formlarını imha ederek kitabın dışında bıraktığı, nasılsa August Fischer'in ele geçirdiği bu manzumeyle ilgili fotokopiyi «Gökalp'a İlişkin Yeni Notlar»a ekliyoruz.

Dr. A. Fischer'in adı geçen kitabında (s.46-61) Ziya Gökalp'ın manzumelerinden onbeşinin Almanca çevirileri de (Tevhit, Din ile İlim, Devlet, Halife ve Müftü, İslâm İttihadı, Vatan, Aile, Kadın, Ev Kadını, Meslek Kadını, Ahlâk, Vazife, Kendine Doğru, İlâhi, Çocuk Duası) yer almaktadır.

M. Zekeriya Bey'in Hatırladıkları :

Ziya Gökalp'ın «**Yeni Felsefe**» dergisinde çıkan yazıları konusundaki bilgileri kesinleştirmek için o dönemi yakından bilenlere başvurmak gerekiyor. Bir süreden beridir Paris'te oturan M. Zekeriya Sertel o dönemi yakından bilenlerden biridir. Aşağıda, bizim gönderdiğimiz sorulara M. Kemal Özbayrı aracılığı ile 18.IV.1975 ve 10.V.1975 günlerinde Paris'te verdiği cevapları bulacaksınız :

S. «Yeni Felsefe» dergisinde Ziya Gökalp'ın da yazıları çıkmış mıdır?

Zia Gök-Alp's Gedicht ,Meschīchat'⁸⁷⁾.

مشيخت

بر دولت ده حقوقى ندى دوغورماز؛
قانونه «كوندن اينمش دكيشمهز» ديو؛
او، اصلا بر دولت دكل، مستقل دورماز؛
دكيشمه بين بر وارنغى طاشيه مز ير!

بر مشيخت مقدمى كه دينه خدمتى
حقوق، علم ايشلويده اوغراشمق صابار؛
بر طرفدن بوزار ايكن عدلى، حكمتى،
اوته يانندن خاق ايچنه قيدسزلق ياپار!

حاكم اولان ملتמידر، مشيختמידر؟
ملى مجلس: مبعوثانمى؟ باب فتوامى؟
مشروطيت بر حيله شريعتמידر؟
حر بر ملت اونديغمز يوقسه رويامى؟

هپ ايكيدير تشريع، قضا، محكمه، اعلام:
دولت دينه قانون ياپار، ديمسه دولته . . . .
صاريقليلر مأمور اولور . . . فسلييلر امام:
دولت بدزر مشيخته، دين حكومه!

بر دولته بر مشيخت آكلاشير اما!
بر تونكده ايكي دولت مقارن اولماز:
بر وجدانده علمه دين قايناشير اما!
ايكى علم، ايكى حقوق، ايكى دين اولماز.

علمى براق نليه، عدلى دولته؛
سن ساده چه ديانتك نشرينه چاليش!
مرادسه نائل اولمق حقلى حرمته
عصره اويار، وظيفه نى ياپمغه چاليش!

87) Ich lasse den Text dieses wichtigen Gedichts hier abdrucken, weil er sonst vermutlich nur wenigen zugänglich sein würde (s. oben S. 8).

August Fischer, Aus der religiösen Reformbewegung
in der Türkei. Leipzig 1922

«Meşihat» Manzumesinin Özgün Biçimi

C. Yeni Felsefe Mecmuası'nı şunun için çıkarıyorduk. Ziya Bey fikirlerini iki yoldan neşre çalışıyordu. Dil cephesinden Genç Kalemler'le, Ali Canip ve Ömer Seyfettin'lerle. Fikir ve sosyal alanlarda ise biz onun fikirlerini yaymaya çalışıyorduk. Gericiliğe karşı savaşıyorduk. Bu savaşımız Hürriyet'le, Meşrutiyet'in yeni ilanı devrelerine rastlar. Hürriyet havası esiyordu. Bundan çok faydalandık. Mecmua Selânik'te çıkıyordu. Ziya Gökalp Bey'in felsefesi Durkheim'a dayalı bir felsefeydi. Mecmua'dan elimde hiç bir şey kalmadı. Ziya Bey mecmuada hiç yazmadı. Biz onun fikirlerini yaymaya çalışıyorduk.

S. Ziya Gökalp'a ilişkin anılarınız var mı?

C. Ziya Gökalp Bey'i ölümünden çok az önce Halim Sabit'le ziyaret etmiştik. Aynen şöyle konuştu: «Hiç üzülmemeyi öğütüyor. Beni üzen bir şey var. Türklerin ilk medeniyet tarihini yazdım. Köprülüzade Fuat Bey'e verdim. İade etmedi. Ona çok üzülüyorum.» Ziya Gökalp Bey'i üzen, belki ölümünü çabuklaştıran bir husus daha vardı, gibime geliyor. Bu kadar çok çalışmalardan sonra unutulmuş olmak. Ama, Mustafa Kemal haklıydı. Tasfiye edilmiş bir imparatorluğun bir bölümünde kurulan bir devlet Turancı olamazdı. Ziya Gökalp Bey'in felsefesi ise, bu cephede, Turancıydı. Kemal Bey, Cavit Bey'e yazınız. Ziya Gökalp Bey'le ölümü gününe kadar beraberdim. Öğrenmek istedikleri başka hususlar varsa, sorular tertiplesin, göndersin. Ayrı ayrı hepsini cevaplarım.

S. «Yeni Felsefe» dergisinin 3. sayısında «üç yıldız» imzasıyla çıkan yazılar, 3 Eylül 1327 tarihli «Yeni Hayat Etrafında» başlıklı yazı kimindir?

C. Hatırlamıyorum. Yazıyı görürsem hatırlayabilirim.

S. Aynı derginin 8. sayısındaki imzasız «İçtimaiyatta Takip Edilecek Usul» adlı yazıyı kim yazmıştır?

C. Bu yazıyı ben yazdım. Ziya Bey'le temastaydım. Bir yandan Herbert Spencer'i okuyordum. Onların etkisi altında yazmıştım.

1306 tevellütlüyüm. 1327'de, yani 21 yaşındayken «İçtimaiyat Nokta-i Nazarından Irkların Yekdiğerine Takarrubu» başlıklı yazıyı Alfred Fouillée'den dilimize çevirdim.

S. Ziya Bey'in sizde mektupları var mı?

C. Ziya Bey Malta'daydı, ben New York'taydım. Mektuplaştım kendisiyle. Başka mektuplarını bilmiyorum. Ziya Bey'in ölümü üzerine «Resimli Ay»da bir yazım çıkmıştı. Cavit Bey bu yazıyı mutlaka görmüştür. Bu yazı sizler için entere-sandır. Ölümünün son günlerini anlatırım bu yazımda.

S. Ziya Bey'in şahsî özellikleri nelerdi?

C. Ziya Bey telefon etmesini bilmezdi. Evine gideriz, Ziya Bey konuşmaz. Bekler, bekler, bekler. Sonra konuşur, bu defa da susmaz. Son hastalığı ve ölümüne kadar olan günler hep yanında olurdum. Bir defasında doktorunu değiştirmek istedik. O zamana kadar hep Akıl Muhtar Bey tedavi ediyordu. Doktoru değiştirme teklifimizi dinledi. Şöyle konuştu sonra: «Bir cahilin elinde dirilmektense, bir âlimin elinde ölmeyi tercih ederim.» Bu cümle bile onun karakterini ifade eder.

Gökalp'la ilgili olarak «Resimli Ay»da çıkan yazıların neler olduğu bir kitabımızda (**Ziya Gökalp Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi**, İstanbul 1949, s. 48-49), Gökalp'ın Zekeriya Sertel'e Malta'dan gönderdiği bir mektubun metni de F. A. Tansel'in hazırladığı «**Ziya Gökalp Külliyyatı - II. Limni ve Malta Mektupları**»nda görülebilir. (Adı geçen kitap, Ankara 1965, s. LIII-LX).

Görüldüğü gibi, M. Zekeriya Sertel'e ulaştırılan sorularımız iki noktada toplanmaktadır: a) «Yeni Felsefe» dergisinde Ziya Gökalp'ın yazdıkları. Daha önce dergi koleksiyonu üzerinde yaptığımız çalışmada Gökalp'ın bu dergide yayımlanmış imzalı bir yazısına rastlamamıştık. Büyük bir olasılıkla Gökalp'ın çevirdiğini sandığımız yazının (sayı 9) M. Zekeriya Bey'in çevirisi olduğunu kabul etmek gerekiyor. b) Gökalp'a ilişkin anılar ve yorumlar. M. Zekeriya Sertel'in bu konudaki açıklamalarını Cumhuriyet'te çıkan yeni bir yazısı doğrulamakta ve tamamlamaktadır. Bk. Adı geçen gazete, Gökalp'ın Üzüntülü Günleri, 6 haziran 1976, s. 2. Yazar, bu konulara bir kitabında da değinmişti: **Hatırladıklarım**, İstanbul 1968, s. 10-17.

«Gökalp» Soyadını Taşayanlar :

Mehmet Ziya'nın sonradan benimsediği, eski harflerle «Gök

Alp» biçiminde yazılırken, yeni harflerle önceleri ayrı, sonraları bitişik yazılan «Gökalp» kelimesi Ziya'nın soyadı niteliğini kazanmıştır. 1934 yılında soyadı yasası kabul edilince, hayatta bulunan çocukları ve kardeşi «Gökalp» soyadının gerçek sahipleri olarak ortaya çıkarken, bir yandan da ad olarak «Ziya Gökalp» ve soyadı olarak «Gökalp» kelimelerini benimseyenler görülmüştür. Günümüzde, doğum tarihlerine dikkat edilmezse, araştırıcıları yanılgıya düşürecek yeni «Ziya Gökalp»lar da vardır.

Gökalp soyadının yasal sahipleri şöyle sıralanabilir: Ziya Gökalp'in üç kızından Seniha (1902-) Ali Nüzhet'le evlenerek Göksel, Türkân (1918-) Fahri ile evlenerek Yurtcanlı olurken, Hürriyet (1908-) Gökalp soyadını korumaktadır. Kardeşi Nihat Gökalp (1878-1954) tarafından sürdürülen soyadı şimdi çocukları tarafından yaşatılmaktadır. Fatma Gökalp, Mete Gökalp ve Turfan Gökalp. Nihat Gökalp'in iki kızı, Turan, Salih'le evlenince Eroğul, Tomris Necdet'le evlenince Eroğlu soyadını almışlardır. Mete ve Turfan'ın eşleriyle çocukları da Gökalp soyadının yasal sahipleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bir resmini sunduğumuz çocuk sanatçı Alp Gökalp (1969-) Turfan Gökalp'in oğludur.

Gökalp soyadının yaygın kullanımı konusunda bir fikir vermek için ekleyelim ki, «Ankara Telefon Rehberi»nde (Ankara 1975, 28.b., s. 92) 23, «İstanbul Telefon Rehberi»nde de (Ankara 1975, C. I, s. 282) 31 kişinin soyadının «Gökalp» olduğu görülmektedir.

Ansiklopedi ve Sözlüklerde Ziya Gökalp :

Ayşenur Ökten'in kendi türünde yapılmış en kapsamlı deneme sayabileceğimiz incelemesi, belirtilen nitelikteki yerli ve yabancı kaynakların bir dökümünü ve değerlendirilmesini vermektedir. K. N. Duru'nun «**Aylık Ansiklopedi**»deki Ziya Gökalp maddesiyle «C. I, no. 6, s. 194, ekim 1944» tarihini not etmediğimiz «**Webster's Biographical Dictionary**»nin 1619. sayfasındaki Ziya Gök Alp (1875-1924) maddesini hatırlatarak, özelliklerine kısaca değinebildiğimiz, aşağıdaki yeni baskı, değişik dil ya da belirtilenlere ek niteliğindeki yayınlarla Ökten'in çalışmasını çoğaltıyoruz. Böylece, yabancı kaynaklarda Ziya Gökalp konusunun kapsamı biraz daha genişlemiş olacaktır.

- **The Encyclopedia AMERICANA**
C. 13, s. 9, 1971.
GÖKALP, Ziya (1875-1924)
by John R. Walsh, Universty of Edinburgh.
- **Grand Larousse encyclopédique en dix volumes**
C. 5, sayfa numarası yok, Paris 1971.
Gökalp (Ziya), 1876-1924.
- **The New Encyclopaedia Britannica Micropaedia**
C. IV, s. 602-603, 1974.
Gökalp, Ziya (1875/76,..
Oldukça uzun ve ayrıntılı bir madde.
- **Encyclopédie de l'Islam. Nouvelle Edition**
C. II, s. 1143-1144, Leyde-Paris 1965.
(Niyazi Berkes'in sözkonusu edilen, GÖKALP, Ziya maddesi).
- **Dictionnaire Biographique Des Auteurs**
C. II, s. 725/726, Paris 1958.
Laffont-Bompiani
Ziya Gök Alp Mehmed, 1875 ..
- Laffont-Bompiani, **Dictionnaire Des Oeuvres de tous les temps et de tous les pays**, Paris 1968, 5.b., C. IV, s. 185:
QIZIL ELMA.
- **Dictionnaire des Littératures**
C. III, s. 4260, Paris 1968.
Ph. Van Tieghem - P. Josserand
(Güzin Dino tarafından yazılan kısa bir madde: Ziya Geukalp, 1875-1924).
- **Cassell's Encyclopaedia of World Literature**
C. III, s. 557, Londra 1973.
(F. İ. İşaretli [Fahir İz], kısa bibliyografyaya ve yaşam özetine yer verilen derli toplu bir madde: Ziya Gökalp, 1875-).

Gökalp'ın Eserlerine Toplu Bir Bakış :

İlk kitabının yayımlandığı 1908 yılından 1976'ya kadar Gökalp'ın hangi kitapları, ne zaman ve nerede yayımlanmıştır?

Ziya Gökalp'in taş basması ders notları* dışında kalan kitap ve kitapçıkları, yayım tarihlerine göre şöyle sıralanmaktadır:

1908

Şakî İbrahim Destanı, Diyarbakır, Vilâyet Matbaası, 32 s. (Manzum destanın bölümleri: 1, 2, 3, İstitrâd, Netice, Uhuvvet Şarkısı).

Yeni baskılar :

- 1) İstanbul 1953, 24 s., «Cavit Orhan Tütengil'in Önsöz'ü, Nihat Gökalp'in Notlar'ı ile»,
- 2) Şevket Beysanoğlu, Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı. 1894-1909, İstanbul 1956, III. Bölüm, s. 67-84,
- 3) Şakî İbrahim Destanı ve Bir Kitapta Toplanmamış Şiirler, İstanbul 1976, s. 3-31, (Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları: 1, haz. Ş. Beysanoğlu).

1913

Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı?, İstanbul, Tanin Matbaası, 16 s.

(«Yeni Mecmua'nın otuzsekizinci nüshasında intişar etmiştir» notu eklenerek kitapçık haline getirilmiştir).

1914

Alageyik, İstanbul, Matbaa-i Şems, 16 s. («Çocuk Dünyası» Mecmuası Neşriyatı: 13).

(*) Ziya Gökalp'in İstanbul Dârülfünununda verdiği derslerden bazıları taş basması olarak günümüze kadar gelmiştir. Bunlardan ilki 1330 [1914] tarihini taşımakta, aynı yılda ya da bir yıl önce basılmış olan tarihsiz ders notunu da anmaktadır. Sonuncusunun üzerinde 331-332 tarihi [1915-1916] vardır:

- Dârülfünun Derslerinden: İlm-i İctima-ı Hukukî, 1330.
- İlm-i İctima-ı Dinî, (t.s.).
- İlm-i İctima', 331-332.

Bu ders notlarından sonuncusu, yeni harflerle de çoğaltılmıştır. Üzerinde tarih bulunmamakta, 1329 tarihli derslerle, 1331-1332 öğretim yılındaki derslerden oluşmaktadır. Yeni yazıya Bedri Mermut tarafından aktarılmıştır.

(İlk defa «Türk Yurdu» dergisine ek olarak 1912 yılında «Altın Armağan 1» de, sonra «Çocuk Dünyası» dergisinde (sayı 8) basılan bu manzum masal kitapçık biçiminde de, «Kurt ile Ayı» da eklenerek, yayımlanmış ve Kızıl Elma'da da yer almıştır).

Kızıl Elma, İstanbul, Hayriye Matbaası, 146 s.

(Manzum olan eserin bölümleri: Masallar, Koşmalar, Destanlar. Kitabın başında «Mukaddes Vücuda» başlıklı bir önsözle, onu izleyen Turan adlı manzume de yer almaktadır).

Yeni baskılar :

1) İstanbul 1941, İkbâl Kitabevi, 143 s. Ali Nüzhet'in [Göksel] «Bir İki Söz» adlı önyazısı ve kitabın sonuna eklenen «Yaradılış, Karacadağ, Limni'de Dicle Vadisi» başlıklı manzumelerle,

2) Fevziye Abdullah Tansel, Ziya Gökalp Külliyyatı I. Şiirler ve Halk Masalları, Ankara 1952, s. 1-105.

3) İstanbul 1971, Gökтуğ Yayınları: 4, 122 s.

1918

Yeni Hayat, İstanbul, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, 71 s. (Nasiri: Yeni Mecmua).

(«Şu ur devrinde şiir susar, şiir devrinde şuur seyirci kalır» tümcesiyile başlayan bir önsözü izleyen 32 manzumeden oluşmaktadır).

Yeni baskılar :

1) İstanbul 1941, İkbâl Kitabevi, 62 s. Kitabın özgün baskısında yer alan «İslâm İttihadı, Halife ve Müftü» başlıklı manzumeler dışarda tutulmuş, buna karşılık «Mütareke Yıllarında ve Kurtuluş Savaşı Sıralarında Malta'da Yazdıkları ve Küçük Mecmua'da Neşrettikleri Şiirlerden» dokuzu bu baskıya eklenmiştir. Kitabın sonunda «Ziya Gökalp ve Kitapları» adlı, Ali Nüzhet imzalı bir yazı vardır.

2) F. A. Tansel, Ziya Gökalp Külliyyatı I., s. 107-147,

3) Yeni Hayat. Doğru Yol, Ankara 1976, s. 7-51, (Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları: 3, haz. M. Cunbur).

4) Yeni Hayat, İstanbul 1976, 136 s., (Gökalp Yayınları: 3).

Türkleşme, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak, İstanbul, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, 63 s. (Naşiri: Yeni Mecmua).

(Eserin bölümleri: 1. Üç cereyan, 2. Lisan, 3. An'ane ve Kaide, 4. Hars Zümresi, Medeniyet Zümresi, 5. Türklüğün Başına Gelenler, 6. Terbiye, 7. Mefkûre, 8. Türk Milleti ve Turan, 9. Millet ve Vatan, 10. Milliyet Mefkûresi, 11. Milliyet ve İslâmiyet).

Yeni baskılar :

1) İstanbul 1950, İnkılâp Kitabevi, 60 s. Kitabın başında A. N. Göksel'in «Bir İki Söz» başlıklı önsözü yer almaktadır.

2) Ankara 1960, 56 s. Serdengeçti Neşriyatı: 29.

3) Ankara 1963, 2.b., 64 s. Serdengeçti Neşriyatı: 37.

4) İstanbul 1974, Türk Kültür Yayını: 4, 128 s. (Sadeleştirilen: F. Tamir).

5) Ankara 1976, VII+99 s.+Çeşitli sözlükler, (Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları: 4, haz. I. Kutluk).

1923

Türk Töresi, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 80 s. (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Maarif Vekâleti Neşriyatı: 12).

(«Türk Töresine Dair Taharriler» alt başlığını taşıyan bu inceleme bir «Başlangıç»tan sonra, «Birinci Kitab»ı oluşturan beş bölümden meydana gelmektedir. Eski Türklerde din, Türk mantığı ve takvimi, Eski Türk kozmogonisi ve destanları kitabın başlıca konularıdır).

Yeni baskılar :

1) İstanbul 1972, 109 s. Akın Yayınları Ziya Gökalp Külliyyatı: 1.

2) İstanbul 1975, 107 s. Türk Kültür Yayını: 8.

3) Ankara 1976, 140 s. (Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları: 6, haz. H. Dizdaroğlu).

Doğru Yol. Hâkimiyet-i Milliye ve Umdelerin Tasnif, Tahlil ve Tefsiri, Ankara, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 15 s.

(Bu kitapçıkta «Halk Fırkası'nın Umdelerinin Tahlil ve Tasnifiyle Siyasî Umdelerinin Tefsiri» yapılmaktadır).

Yeni baskılar :

1) Fırka Nedir?, Zonguldak 1947, Bölüm III, s. 45-50, toplayan E. B. Şapolyo, (Doğu Yayını: 8).

2) Yeni Hayat. Doğru Yol, Ankara 1976, s. 53-72, (Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları: 3, haz. M. Cunbur).

Altın Işık, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 197 s. (Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı: 48).

(Mensur ve manzum masallarla «Alp Arslan - Malazgirt Muharebesi» adını taşıyan iki perdelik manzum piyesten oluşmaktadır).

Yeni baskılar :

1) İstanbul 1942, İkbâl Kitabevi, 120 s. Kitabın aslında bulunan, daha önce «Kızıl Elma»da da yer alan «Ülker ile Aydın, Küçük Şehzade, Alageyik, Polvan Veli» başlıklı manzum masallar bu baskının dışında bırakılmıştır. Kitabın başında A. N. Göksekin'in «Üç Kitap» başlıklı önsözü ile, «Notlar» adı altında Ziya Gökalp'in bazı yazılarından alınmış parçalar yer almaktadır.

2) Kolsuz Hanım, İstanbul 1950, Ahmet Halit Kitabevi, 48 s. Bu kitapta «Alageyik», «Kurt ile Ayı», «Ülker ile Aydın» ve «Tenbel Ahmet»in yanı sıra aynı adı taşıyan manzum masala da yer verilmiştir, (Çocuk Kitapları Serisi: 43). Kitabın yayın tarihi içinde 1949'dur.

3) F. A. Tansel, Ziya Gökalp Külliyyatı I., s. 149-255,

4) İstanbul 1974, 116 s., Gökalp Yayınları: 2.

5) Ankara 1976, 208 s., (Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları: 5, haz. Ş. Kutkan).

Türkçülüğün Esasları, Ankara, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 174 s. (Millî İhtimayyat Kütüphanesi: 1).

(«O caklılara armağan» edilen «Bu kitap, «Nazarî Kısım» ve «Amelî Kısım» diye ikiye ayrılmıştır. Nazarî kısım, Türkçülüğün mahiyetini tetkik edecek, amelî kısım, Türkçülüğün progra-

mını tesbit etmeye çalışacaktır». Kitabın ikinci bölümünde, lisanî, bediî, ahlâkî, hukukî, dinî, iktisadî, siyasî ve felsefî Türkçülük konuları işlenmiştir).

Yeni baskılar :

- A. Kitap Sevenler Kurumu (Ankara) İlmî Türkçülük Yayını
İstanbul 1940.
- B. Serdengeçti Neşriyatı
Ankara 1950. Üçüncü Basılış; 4. b. (1961).
- C. Varlık Yayınları
İstanbul 1952, 2. b. (1955), 3. b. (1958), 4. b. (1961), 5. b. (1963), 6. b. (1966), 7. b. (1968), 8. b. (1969), 9. b. (1972), 10. b. (1973).
- Ç. Millî Hareket Yayını : 4
1969.
- D. 1000 Temel Eser: 21
1970.
- E. Kültür Yayınları
1972 (2. b.).
- F. Türk Kültür Yayını : 3
1974; 2. b. (1975).
- G. İnkılâp ve Aka Kitabevleri
1975.
- H. Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları : 7
1976.

Bir çeviri :

The Principles of Turkism, Leiden 1968, E. J. Brill Yayınevi,
XI+141 s. Türkçeden çeviren ve notlandıran: Robert Devereux.

**Ölümünden Sonra (25 Ekim 1924)
Yayımlanan Eserleri - Bir Araya Getirilen
Yazıları ve Mektupları**

1926

Türk Medeniyeti Tarihi. Birinci Kısım. İslâmiyetten Evvel Türk Medeniyeti, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 351 s. (Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından).

(Liselerin ikinci devresine mahsustur) işaretini taşıyan eser «Başlangıç»tan sonra beş kitaptan oluşmaktadır: Birinci Kitap: İslâmiyetten Evvel Türk Dini, İkinci Kitap: Türk Makulesi. Eski Türklerde Mantık, Üçüncü Kitap: İslâmiyetten Evvel Türk Devleti, Dördüncü Kitap: Türk Ailesi. İslâmiyetten Evvel Türk Ailesi, Beşinci Kitap: İslâmiyetten Evvel Türk İktisadı).

Yeni baskılar :

- 1) İstanbul 1974, 382 s. Türk Kültür Yayını: 5, haz. F. Şah-oğlu, 2 cilt.
- 2) İstanbul 1976, 416 s. (Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları: 8, haz.lar: İ. Aka ve K. Y. Koprıman).

1972

Halk Klasikleri I. Nasreddin Hoca'nın Latifeleri, Diyarbakır, Anadolu Matbaası, 48 s.+38 s. tıpkı basım.

(Ziya Gökalp'ın el yazmasıyla hazırlayıp Veled Çelebi'ye [İzbudak] verdiği defter Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'a, ondan da Dr. Selâhattin Yazıcıoğlu'ya geçmiştir. A. Hayatî Avşar'ın yayıma hazırladığı bu baskıda Veled Çelebi'nin notlarına yer verildiği gibi, kitabın sonuna Ziya Gökalp'ın hazırladığı özgün metin de eklenmiştir).

1975

Kürt Aşiretleri Hakkında İçtimai Tetkikler, Ankara, Kalite Matbaası, 166 s. (Komal Araştırma Dizisi: 2).

(Dr. Rıza Nur'un isteği üzerine 1922 yılında bir rapor biçim-

minde hazırlanmış*, Niyazi Berkes'e göre de ilk defa 1926 yılında **Sinop** gazetesinde, 1943 yılında da **Doğu** dergisinde (Zonguldak, sayı 9-11) yayımlanmıştır**. Kitap biçiminde ilk yayımlanışı 1975 yılındadır).

*

Bir Araya Getirilen Yazıları ve Mektupları

● «Dağınık Şiirleri»

- F. A. Tansel, Ziya Gökalp Külliyyatı I., Ankara 1952, s. 257-336.
- Ş. Beysanoğlu, Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı, İstanbul 1956, s. 19-38, 87-91.
- Ş. Beysanoğlu, Şakî İbrahim Destanı ve Bir Kitapta Toplanmamış Şiirler, İstanbul 1976, s. 33-127.

● Makaleleri

- A. N. Göksel, Ziya Gökalp ve Çınaraltı, İstanbul 1939. (Çınaraltı yazıları, s. 29-62).
- Fırka Nedir? Zonguldak 1947. (Hâkimiyet-i Milliye, Yeni Gün ve Küçük Mecmua'dan, Bölüm II, s. 9-44).
- Ziya Gökalp Diyor Ki..., İstanbul 1950, 120 s. (A. N. Göksel'in derlediği çeşitli yazılar).

(*) Bu konuda Dr. Rıza Nur şu bilgileri vermektedir:

«Bunları [Kürtler] temsil etmek lâzım. Tetkikata başladım. Temsil usulüne dair kitaplar getirttim. Kürtler hakkında kitaplar buldurdum. Diyarbekir'de olan Ziya Gökalp'e de para yollayıp kürtlerin coğrafi, lisanî, kavmî, içtimai ahvalini tetkik ettirdim. Bir rapor gönderdi. Maksadım oranın bir Makedonya olmadan, kökünden mes'elenin halli idi». (Bk. **Hayat ve Hatıratım**, İstanbul 1968, C. III, s. 906).

(**) 1974 yılında «**Ziya Gökalp**» dergisinde başlayan «Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler» başlıklı raporun yayımlanması sürüp gitmektedir: Bk.

Sayı 1, s. 208-218, Ankara, kasım 1974.

Sayı 2, s. 380-385, nisan 1975.

Sayı 3-4, s. 430-433, ekim 1975 - ocak 1976.

- Yeni Türkiye'nin Hedefleri, Ankara 1956. (2. b., 1974). (H. Tanyu'nun bir incelemesiyle Yeni Türkiye'den, s. 26-54). [Gökalp Yayınları: 1].
- Ş. Beysanoğlu, Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı, İstanbul 1956. (Diyarbakir ve Peyman'dan, s. 41-66, 92-133.)
- Niyazi Berkes, Turkish Nationalism And Western Civilization. Selected Essays of Ziya Gökalp, New York 1959. (N. Berkes'in bir giriş yazısıyla çeşitli dergi ve gazetelerden, bazı kitaplarından seçmeler, s. 35-313).
- Millî Terbiye ve Maarif Meselesi, Ankara 1964. (2. b., 1972). («Yeni Mecmua» ve «Muallim» dergilerinden ,s. 10-132).
- Hars ve Medeniyet, Ankara 1964. (2. b., 1972). («Yeni Mecmua» ve «Halka Doğru» ile bazı kitaplarından, s. 5-101).
- Çınaraltı Konuşmaları, Ankara 1966. (Cumhuriyet gazetesinden, s. 19-136).
- Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I, İstanbul 1973. (Rıza Kardeş'in düzenlediği kitap, Küçük Mecmua, Muallim, İslâm Mecmuası ve Yeni Mecmua'dan derlenen yazılardan oluşuyor, s. 1-326).
- M. Görgeç, Türk Ahlâkı, İstanbul 1975, 219 s. (Gökalp'in çeşitli yazılarından yapılmış olan bir derlemedir).
- Ş. Beysanoğlu, Makaleler I, İstanbul 1976. (Diyarbakir, Peyman, Volkan gazetelerinden, s. 1-115).

● Mektupları

- Ali Nüzhet, Ziya Gök Alp'in Hayatı ve Malta Mektupları, İstanbul 1931, s. 101-119.
- A. N. Göksel, Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Aile Mektupları, İstanbul 1956, s. 15-36.
- F. A. Tansel, Ziya Gökalp Külliyyâtı II. Limni ve Malta Mektupları, Ankara 1965, s. 1-605.

Hangisi Doğru?

Bilimsel çalışma nesnel olmayı gerekli kıldığı kadar dürüst olmayı da zorunlu kılar. Ziya Gökalp konusunda bazı ayrıntılara girilince okuyucuyu şaşırtan durumlarla karşılaşılabilir. Bu durumda, dikkatli okuyucu kendisine «Hangisi Doğru?» sorusunu yönelterek bir incelemeye girişmek gereğini duyacaktır. Biz, yalnız üç örnek göstermekle yetiniyoruz:

1) Kırzioğlu M. Fahrettin'in önce **«Kara-Amid»** dergisinin 1. sayısında (s. 148-240) yer alan, sonra **«Doğumu'nun 80. Yıldönümü Dolayısıyla Ziya Gökalp ve Açılan Ziyagökalp Müzesi»** adlı kitabın «IV. Bölüm»ü olan (s. 148-240) ve nihayet **«Yazılı Vesikalara Göre: Ziyagökalp Müzesi ve Ziya Gökalp»** (İstanbul 1956, 96 s.) adını taşıyan bir kitabı vardır. Okuyucular bu kitabın 5. sayfasında «talih eseri olarak, 1951 Martında Kars Lisesi'nden ayrılıp, Ziya Gökalp'in doğup büyüdüğü şehrin Lisesi'ne Tarih Muallimi tayin» edilen yazarın şu satırlarıyla karşılaşılır: «Bu arada, «Türk Milliyetçiler Derneği Diyarbakır Şubesi»nin gereken teşebbüsleri ve Umumî Merkezi harekete geçirmesiyle, 1952'de yaz tatili başlamadan, «Diyarbakır Lisesi»nin adı resmen «Ziyagökalp Lisesi» olduğu gibi, güzelim Lise Marşı da buna göre söylenmeğe başlandı». Bu konuya ilişkin olarak «Bilgi» dergisinde (S. 67, s. 15, 1 Kasım 1952) ise şu haber yer almaktadır :

«Bakanlığa Teşekkür

Türkiye Muallimler Birliği Ziya Gökalp komitesinden:

Komitemizin 1.10.1952'de yaptığı bir toplantıda komite âzasından Cavit Orhan Tütengil'in verdiği bir rapor ile (Diyarbakır Lisesi'nin (Ziya Gökalp Lisesi) olarak adlandırılmasına karar verildiğine vukuf peyda edilmiştir. Bu güzel, mânalı ve çok şeyler vaadedici karardan dolayı Millî Eğitim Bakanlığına teşekkürle karar verilmiştir».

Hangisi doğru?

2) Gökalp'in atalarının Çermik kazasının hangi köyünden geldikleri konusunda, adı geçen kitabın 31. sayfasındaki 20 sayılı notun son satırında Kırzioğlu M. Fahrettin şunları söylemektedir: «23 Mart 1956 tarihli «DÜNYA» gazetesinde C. O. TÜTENGLİ'nin

«Çermik kazasının Alos köyünden gelme» haberinin de Ş. Beysanoğlu'dan işitilerek yazıldığı, kendisinden öğrenilmiştir.

24 Kasım 1956 günlü «Dünya» gazetesinde yayımlanan bir yazımızda bu konuda yazdıklarımız şunlardır: «Bu sözler gerçeğe uygun değildir. Yazımıza temel teşkil eden bilgi, araştırmalarımız sonunda, Cibali İlkokulu (İstanbul) Başöğretmeni Mehmet Gökalp'tan alınmıştır. Belgelere dayanma alışkanlığında olan arkadaşımızın iki tarafı dinlemeden hüküm vermemesini bekledik».

İçişleri Bakanlığının «**Köylerimiz**» adını taşıyan kitabına bakılırsa (İstanbul 1933, s. 40) Türkiye'de biri Erzurum ilinin Oltu kazasına, öteki Diyarbakır ilinin Çermik kazasına bağlı olan ALOS adlı iki köy bulunmaktadır. Beysanoğlu'nun kitabında (**Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı**, İstanbul 1956, s. 1) köyün adı «Alyos» olarak verilmiş, «Elyos» da denildiği belirtilmiştir. İçişleri Bakanlığının yayını olan kitapta bu adları taşıyan bir köy yoktur. Görüldüğü gibi, bizim dayandığımız kaynak, halk söyleyişinin bir harf farkı ile resmî kayıtlara daha uygundur. «İşitilerek yazıldığı» savı ise, görüldüğü gibi havada kalmaktadır.

3) Kırzioğlu M. Fahrettin sözkonusu ettiğimiz kitabında Ziya Gökalp'in doğum tarihi üzerinde dururken (s. 70-71) 23 Mart 1876 tarihini kendisinin önerdiğini yazmakta bir sakınca görmeyiz; şunları da ekler: «Bu yüzden 23 Mart 1952 de **ilk defa** şehirdeki Ziyagökalp İlkokulu'nda «Türk Milliyetçiler Derneği» tarafından «Ziya Gökalp'in Doğum Yıldönümü» kutlanmış ve Ankara'da çıkan aynı derneğin «**Mefkûre**» adlı gazetesinde, bu doğum tarihi işi tarafımızdan açıkça izah edilmiştir». (s. 71, n. 41).

Galiba, Kırzioğlu bu konuda da yanılıyor. Bizim bildiğimiz kadarıyla, doğum yılının bile yanlış olarak 1875 bilindiği 1944 yılında Tütengil, 23 Mart 1876 tarihini «İŞ» dergisindeki bir yazısında açıklamıştı. (Bk. Sayı 39/40, s. 29, İstanbul 1944). «İŞ» dergisindeki yazılarımızdan oluşan «**Ziya Gökalp Bibliyografyası**»nın (İstanbul 1945) 3. sayfasında da aynı doğum tarihi yer almaktadır. Bu konudaki açıklama «**Ziya Gökalp Üzerine Notlar**» adlı kitabımızın her iki baskısında da görülebilir. Bk. İstanbul 1956, s. 3-4. (Türk Sosyoloji Cemiyeti Yayını); İstanbul 1964, 2. b., s. 3-4, (Varlık Yayınları).

«Hangisi doğru?» dersiniz?

Doğumunun 100. yılında:

1974 yılında T. S. Halman'ın «Hisar» ve C. O. Tütengil'in «Türk Dili» dergilerinde yayımlanan yazılarında, doğumunun 100. yılında Ziya Gökalp'ın anılması konusunda somut öneriler yer alıyordu. Anma toplantılarına uluslararası bir boyut kazandırılması yolunda Unesco Türkiye Millî Komisyonunun girişimi üzerine 1976 takvimine Ziya Gökalp da konulmuş bulundu. Bu konuya ilişkin olarak, Komisyon Başkanı Prof. B. Tuncel'in 6 ağustos 1974 tarihinde Unesco Genel Merkezine yazdığı mektubun giriş bölümünü hatırlatmak yerinde olur :

«Dans le cadre du programme concernant la célébration d'anniversaires de personnalités éminentes (Section 4.35), j'ai l'honneur de proposer au nom de notre Commission nationale l'inclusion dans la liste de ces personnalités pour l'année 1976, de **Ziya Gökalp**, écrivain, penseur et sociologue turc, dont le **centenaire de la naissance** sera commémoré en Turquie le **23 mars 1976**».

1974 yılında, bir yandan M.E.B., öte yandan Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı kendi çalışma alanları içinde bazı düzenlemelere ve ön-hazırlıklara giriştiler. **M.E.B. Tebliğler Dergisi**'nin iki sayısı (11 kasım 1974, sayı 1813: 15 mart 1976, sayı 1877) Bakanlığın tutumu konusunda yeteri kadar aydınlatıcıdır. Kültür Müsteşarlığı da, Devlet Bakanı adına İsmet Parmaksızoğlu imzasıyla bize gönderdiği 12 kasım 1974 gün ve 1447 sayılı yazısında, «Büyük Türk Düşünürü Ziya Gökalp'ın 23 Mart 1976 gününe rastlayan 100. Doğum Yıldönümünü devlet ölçüsünde kutlamak amacı ile Kültür Müsteşarlığınca yapılan bazı girişimler sonunda «Ziya Gökalp'ın 100. Doğum Yıldönümünü Kutlama Alt Danışma Kurulu» kurulması ve Kurul Başkanlığına getirilmeniz Bakanlık Makamının 12.11.1974 gün ve 1446 sayılı olurları ile uygun görülmüştür» diyordu.

23 kasım 1974'te Kültür Müsteşarlığında İbrahim Olgun ve Şevket Beysanoğlu'nun da katılmasıyla ilk toplantısını yaparak çalışmaya başlayan Kurulumuz, özellikle «Ziya Gökalp'ın Bütün Eserleri ve Yazıları»nın beş ayrı dizide yayımlanmasını planladı, bunların kimler tarafından ve hangi ilkelere uyularak hazırlanacağını saptadı. Ortak çalışmalarımız, haziran 1975'te, Kültür Bakanlığının «I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi» ne ilişkin bir tutumunu protesto için Kongre üyeliğinden ve Bakan-

lıktaki bütün kurullardan çekilmemize kadar sürdü. Bu arada, Türkçeye çevrilmesi Deniz Tütengil ile benden istenilen Prof. Fındıkoğlu'nun «Ziya Gökalp'ın Hayatı ve Sosyolojisi» adlı Fransızca kitabı üzerindeki çalışmalarımızı, ilgili daire başkanlığına 25 haziran 1975'te gönderdiğimiz bir mektupla yürütemeyeceğimizi duyurduk. «...Çalışmalarımız sürüp giderken Bakanlığınızın tutumunda ve «bugünkü Türkçe» anlayışında büyük değişiklikler olduğunu gösteren davranış, karar ve haberler birbirini izlemeye başladı. Anlayışımızla bağdaşmayan bu durum karşısında, yüklendiğimiz çeviri çalışmasını sürdürme olanağını yitirdiğimizi, adı geçen değerli yapının zaman yitirilmeden dilimize kazandırılması için gereken işlemlerin tezelden yapılmasını saygılarımızla rica ederiz». Bu mektup üzerine Kültür Bakanlığı Müsteşarı Prof. Dr. Emin Bilgiç, 9 temmuz 1975 gün ve 1708 sayılı cevabında şunları yazacaktı: «Bize yazdıklarınıza göre Bakanlığımızla birlikte çalışmak istemediğiniz anlaşılmış, belli süre içerisinde yürütülmesi gerekli olan Ziya Gökalp'ı anma çalışmalarında ve yayınlarında yardımcı olamayacağınız kanaati uyanmıştır. Yukarıda açıklanan kanaatle «Ziya Gökalp'ın Doğumunun 100. Yılına Anma» Komisyonunun yeniden kurulmasına karar verildiğini bildirir, şimdiye kadarki yardımlarınıza teşekkür eder, saygılarımı sunarım».

«Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları»nın iç sayfalarında «Doğumunun 100. yılında Ziya Gökalp'ın bütün eserlerini hazırlama kurulu»nun yeni başkan ve üyeleri belirtilmiştir. Kitapların başında «Başkan»ın adıyla yayımlanan, sağcı bir dergide kurul «üye»lerinden birinin imzasıyla çıktığını gördüğümüz «talihsiz yazı» Rauf Mutluay'ın haklı bir eleştirisine konu olmuştu. (Bk. **Cumhuriyet**, Gökalp'ın Neresinde?, 22 nisan 1976, s. 7). İşin bu tarafını bir yana bırakarak «sadede» gelelim.

Gökalp'ın bütün eserlerinin, gazete ve dergilerde yer alan bütün yazılarının yeni harflerle bir «külliyyat» niteliğinde yayımlanmasını amaçlayan çalışmalarımıza egemen olan ilkeler ikiye indirgenabilir: 1) Metin, hiçbir değişiklik yapılmaksızın, Ziya Gökalp'ın kaleminden çıktığı gibi verilmeli, her kitabın sonuna eklenecek açıklama ve sözlüklerde gerekli görülen bilgiler yer almalıdır. 2) Kelimelerin yazılışında yazım kılavuzu gözönünde tutulmakla birlikte, Gökalp terminolojisinde yer alan terimlerin yazılışında aslına uygunluk korunmalıdır.

Gökalp'in bütün eser ve yazılarının, ders notları ve raporlarının yanı sıra, Gökalp'a ilişkin anılar, «Ziya Gökalp'a Armağan» adını taşıyacak bir değerlendirme kitabı, bibliyografya çalışması öngörülmüş, ayrıca, Fındıkoğlu'nun yukarıda sözü geçen kitabının yanı sıra, Uriel Heyd'in «**Foundations of Turkish Nationalism. The Life and Teachings of Ziya Gökalp**» (Londra 1950) adlı kitabının da Türkçeye çevrilmesi planlanmıştı. Bugüne değin yayımlanan kitaplar «Gökalp'in Eserlerine Toplu Bir Bakış»ta belirtmiştir.

Ziya Gökalp'in doğumunun 100. yılı vesilesiyle çıkarılan «ek değerli anma pulu» ve madalyonlar dışında, Diyarbakır'da yaptırılması öngörülen Ziya Gökalp Anıtı çalışmaları, proje aşamasından geçerek uygulama aşamasına yönelmiştir. TRT tarafından hazırlanan programların yanı sıra, çeşitli resmî ve özel kurumlar tarafından düzenlenen anma toplantıları, simpozyum ve seminerler 1976 yılı boyunca sürmüştür. Unesco Millî Komisyonunun da, 1976 ekiminin ilk haftasında Diyarbakır'da «**Ziya Gökalp Kültür Haftası**» düzenlediği bilinmektedir.* Bilimsel niteliği olan toplantılarla ilgili yayınlar henüz kamuoyuna sunulmadığı için bir değerlendirme yapmamız olanaksızdır. Şimdilik söylenebilecek olan şey, doğumunun 100. yılında Ziya Gökalp'in bilimsel bir yaklaşımdan çok, önyargılı ve politik amaçlı bazı toplantılarla ele alınmış olduğudur.

Katılmadığımız Bir Toplantı:

Bazı çevrelerce «Ziya Gökalp Yılı» olarak ilân edilen 1976' da düzenlenen bilimsel toplantılardan biri de Hacettepe Üniversitesinde yapıldı. «Prof. Dr. E. Kuran, Tertip Komitesi Başkanı» adına bize gönderilen çağrı yazısında şu noktalar yer alıyordu:

«Üniversitemizde 27 - 28 Mart 1976 tarihlerinde «Ziya Gökalp'in Fikirleri ve Tesirleri» konusunda bir simpozyum tertiplenmiştir.

İhsan Doğramacı Vakfı'nın maddî desteği ile yapılacak olan simpozyuma adları aşağıda yazılı olan 13 bilim adamı davet edilmiştir.

* Sözkonusu «hafta» belirlenmeyen bir tarihe ertelenmiştir.

15 dakikalık bir tebliğle katılmayı kabul ettiğiniz takdirde, tebliğinizin başlığını mümkün olduğu kadar erken bildirmenizi rica ederim.

Simpozyuma sunulan tebliğler sonradan kitap halinde yayınlanacaktır».

Aynı yazıda kendilerine çağrıda bulunanlar, biz yalnız soyadları ile adlarını vermekle yetiniyoruz, şöyle sıralanmaktaydı: BAYKARA, Tuncer (Hacettepe)/BERKES, Niyazi (Londra) -Henüz kesin değil-/DOĞRAMACI, Emel (Hacettepe)/GÜNGÖR, Erol (İstanbul)/KAFESOĞLU, İbrahim (İstanbul)/KARDAŞ, Rıza (Ankara)/KORKMAZ, Zeynep (Ankara)/KURAN, Ercümen (Hacettepe)/MARDİN, Şerif (Boğaziçi)/OKYAR, Osman (Hacettepe)/ÖNSOY, Rifat (Hacettepe)/TANSEL, Fevziye Abdullah (Ankara)/TÜTENGLİ, Cavit Orhan (İstanbul).

Aylarca önce, Hacettepe Üniversitesinde Gökalp için bir toplantı yapılacağını Profesör Niyazi Berkes'in bize yönelttiği dolaylı bir sorudan öğrenmiştik. Halbuki bize gönderilen çağrı yazısı 17 mart 1976 tarihini taşımakta ve 18 mart 1976'da postaya verilmiş bulunmaktaydı. 18 mart perşembeye rastladığı ve araya hafta sonu tatili girdiği için bu yazı bizim elimize 22 mart pazartesi günü ulaştı. «Tertip Komitesi Başkanı»na 23 mart 1976 tarihini taşıyan aşağıdaki kısa yazıyı göndermekle yetindik:

«17 Mart 1976 günlü mektubunuzu dün aldım. «Simpozyum»un başlama tarihi ile duyurulma tarihi arasındaki çok kısa süreyi «ciddî» bir toplantı için yeterli bulmadığımdan çağrınıza «icabet» edemiyorum. Başarılar diler, saygılar sunarım».

Yorumu ve değerlendirmeyi size bırakıyorum.